

تاریخ فلسفه و معارف اسلامی

سیر فلسفه
در ایران
اسلامی

علی امامی

سرشناسه	: امامی، علی، ۱۳۲۱-
عنوان و نام پدیدآور	: سیر فلسفه در ایران اسلامی / علی امامی
مشخصات نشر	: همدان: نشر رایین، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۳۲۶ص.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۲۷-۸-۷
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیبا
یادداشت	: عنوان دیگر: تاریخ فلسفه و معارف اسلامی.
یادداشت	: کتابنامه: ص. ۳۲۳.
عنوان دیگر	: تاریخ فلسفه و معارف اسلامی.
موضوع	: فلسفه—ایران—تاریخ
موضوع	: Philosophy -- Iran -- History
موضوع	: فلسفه اسلامی—ایران—تاریخ
موضوع	: Islamic philosophy -- Iran -- History
رده‌بندی: سگره	: P ۱۳۹۵۱۵۱ ۹سالف /
رده‌بندی دی‌رجی	: ۱۸۱.۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۲۴۴۱

سیر فلسفه در ایران اسلامی

نویسنده: علی امامی

ناشر: رایین

سال انتشار: ۱۳۹۵

نوبت چاپ: اول

شمارگان: ۵۰۰

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۹۴۹۲۷-۸-۷

چاپ و صحافی: هانی

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

همدان ابتدای خیابان بوعلی - پاساژ ایران طبقه ی زیر ن انتشارات رایین

تلفن: ۰۴۸-۳۲۵۱۰۰۸۱ همراه: ۰۹۱۸۷۰۲۲۸۷۴

بخش اول: علل به وجود آمدن تمدن و معارف اسلام

فصل اول: روح و نظریه اسلام

عواملی که مسلمین را بدنبال علوم فرستاد ۲۲

فصل دوم: ترجمه چگونه انجام گرفت و مترجمان معروف ۲۴

نه طواریها (مکتب حنین) ۲۴

طواریها ۲۶

ایران ۲۷

یهودیه (یهودان) ۲۹

فصل سوم: پیدایش علم کلام، مکتبهای بزرگ کلام ۳۶

مکتب کلامی نزاریه ۳۶

مکتب کلامی اشاعریه ۱۴

مکتب کلامی شیعه ۴۶

فصل چهارم: پیدایش فلسفه اسلامی، روشهای فکری معلمین ۵۴

روش سلوک عرفانی (عرفا) ۵۴

روش استدلالی کلامی (متکلمان و متکلمین) ۵۵

فرق فلسفه و کلام، فلیسوف با متکلم ۵۷

روش استدلالی مشائی حکمای مشاء ۵۷

روش اشراقی حکمای اشراق ۵۷

فصل پنجم: تصوف و عرفان ۵۸

مبدا و اصل تصوف ۵۸

چند تن از عرفای نامی ایران ۶۲

بخش دوم: سیر فلسفه در ایران اسلامی ۷۸

فصل اول: حکمای غیرمشائی ۷۸

اولین فیلسوف ایران اسلامی ابوالعباس ایرانشهری ۷۸

ابن طبیب سرخسی خراسانی ۸۲

بوزید بلخی ۸۲

محمد زکریای رازی ۸۳

اثار رازی ۸۵

شخصیت علمی رازی ۸۷

فلسفه رازی ۸۹

خلقت عالم ۹۰

۹۱	 کلام
۹۲	 اخلاق
۹۲	 ابوریحان بیرونی
۹۴	 شخصیت علمی ابوریحان بیرونی
۹۶	 فلسفه ابوریحان بیرونی
۹۷	 آثار ابوریحان بیرونی

فصل دوم: حکمای مشائی

۱۰۰	 ابونصر فارابی
۱۰۱	 شخصیت و مقام علمی فارابی
۱۰۱	 فلسفه فارابی
۱۰۳	 آثار فارابی
۱۰۷	 اخلاق
۱۰۷	 سیاست
۱۰۹	 ابولحسن عامری نیشابوری
۱۱۰	 شاگردان عامری
۱۱۱	 آثار عامری
۱۱۳	 ابن مسکویه
۱۱۴	 آثار ابن مسکویه
۱۱۹	 ابن سینا
۱۲۳	 مقام و شخصیت علمی و فلسفی ابن سینا
۱۲۶	 آثار ابن سینا
۱۳۱	 شاگردان ابن سینا
۱۳۳	 علم النفس ابن سینا و فرق آن با روانشناسی جدید
۱۳۵	 نفس از نظر ابن سینا
۱۴۰	 خلقت عالم
۱۴۴	 جوزجانی، بهمنیار، معصومی، ابن زبیله اصفهانی

بخش سوم: مخالفت با فلسفه مشائی و زمینه بوجود آمدن حکمت اشراق

فصل اول: مخالفت با فلسفه مشائی ابن سینا

۱۵۲	 امام محمد غزالی
۱۵۴	 توجه به عرفان
۱۵۵	 شخصیت علمی و اخلاقی غزالی
۱۵۶	 آثار
۱۶۵	 مخالفت با فلسفه مشاء و استفاده از نظریه خلقت ابن سینا
۱۶۸	 امام فخر رازی
۱۷۰	 شخصیت علمی و دینی رازی
۱۷۱	 فلسفه‌ی امام فخر رازی

۱۷۲.....	آثار.....
۱۷۳.....	مخالفت امام فخر رازی با فلسفه مشائی ابن سینا.....
	فصل دوم: حکمت اشراق و منابع آن
۱۷۴.....	شیخ شهاب‌الدین سهروردی.....
۱۷۶.....	شخصیت علمی و اخلاقی شیخ.....
۱۷۸.....	آثار.....
۱۸۴.....	نظریه سهروردی راجع به خلقت جهان.....
۱۸۸.....	نظریه شیخ راجع به نفس انسان.....
۱۹۱.....	شاگردان شیخ اشراق.....
۱۹۲.....	مقام منزلت شیخ اشراق.....

بخش چهارم: احیای فلسفه مشائی

فصل اول:

۱۹۵.....	خواجه سیرالدین طوسی، احیاگر حکمت مشاء.....
۱۹۷.....	شخصیت علمی و اخلاقی خواجه نصیر.....
۱۹۸.....	احیاء مکتب عسکری مشائی، دفاع از ابن سینا.....
۲۰۰.....	شاگردان و آثار خواجه نصیر.....
۲۰۱.....	آثار خواجه نصیر.....
۲۰۲.....	فلسفه خواجه نصیرالدین طوسی.....

فصل دوم: حکمای دیگر

۲۰۴.....	بابا افضل کاشانی - آثار - شاگردان.....
۲۰۶.....	کاتبی قزوینی.....
۲۰۶.....	آثار کاتبی.....
۲۰۷.....	اثیرالدین ابهری.....

بخش پنجم: مکتب‌های مهم فلسفی ایران

فصل اول: مکتب شیراز

۲۱۰.....	علامه شیرازی، قطب‌الدین شیرازی.....
۲۱۳.....	شخصیت علمی و اخلاقی علامه.....
۲۱۳.....	آثار علامه.....
۲۱۴.....	شاگردان علامه قطب‌الدین رازی.....
۲۱۵.....	فلسفه علامه.....
۲۱۶.....	قطب‌الدین رازی.....
۲۱۶.....	آثار قطب‌الدین رازی.....
۲۱۷.....	ملا جلال دوانی.....
۲۱۸.....	آثار ملاجلال.....
۲۱۹.....	فلسفه او.....
۲۲۰.....	شاگردان ملاجلال.....

۲۲۲		امیر غیاث‌الدین منصور دشتکی، صدرالحکماء و خاندان دشتکی
۲۲۳		آثار دشتکی
۲۲۳		شاگردان

فصل دوم: مکتب اصفهان

۲۳۴		میرداماد
۲۳۷		شاگردان میرداماد
۲۳۷		آثار میرداماد
۲۳۸		فلسفه میرداماد (اصالت و ماهیت)
۲۴۱		میرفندرسکی
۲۴۴		محقق خوانساری
۲۴۵		آثار
۲۴۵		شاگردان او
۲۴۶		محقق و رواری
۲۴۷		ملارجبعلی تبریزی
۲۴۹		ملا اسماعیل خوارزمی و ملا درانی
۲۵۰		حاج ملا مهدی نراقی
۲۵۳		آقا محمد بیدآبادی
۲۵۵		ملا علی نوری
۲۵۷		شاگردان و آثار ملا علی نوری
۲۵۸		ملا اسماعیل واحدالعین
۲۵۹		ملا آقای حکمی قزوینی
۲۶۰		جهانگیرخان قشقایی

فصل سوم: حکمت متأله و اشعرائی شیرازی

۲۶۲		ملاصدرا
۲۶۶		شخصیت علمی و اخلاقی ملاصدرا
۲۶۸		آثار ملاصدرا
۲۷۳		اصول حکمت ملاصدرا (حکمت متأله)
۲۷۷		شاگردان ملاصدرا
۲۷۹		فیاض لاهیجی
۲۸۰		آثار
۲۸۱		شاگردان (قاضی سعید قمی)
۲۸۴		فلسفه فیاض

فصل چهارم: مکتب فلسفی خراسان (مشهد)

۲۸۷		حاج ملا هادی سبزواری
۲۸۸		شخصیت علمی و اخلاقی حاجی
۲۹۰		آثار حاج ملا هادی

۲۹۲	شاگردان (ملا علی سمنانی)
۲۹۴	وثوق الحکما
۲۹۵	آقا بزرگ - میرزا جواد - جلال‌الدین آشتیانی
	فصل پنجم: مکتب فلسفی تهران

۲۹۶	ملا عبدالله زنوزی
۲۹۷	آقای علی حکیم مدرس
۲۹۹	آقا محمدرضا قمشه‌ای (صهبا)
۳۰۲	میرزا ابوالحسن جلوه
۳۰۵	شاگردان و آثار
۳۰۵	شهاب‌الدین حکیم تبریزی
۳۰۵	میرزا هاشم اشکوری لاهیجی
۳۰۶	میرزا حسن کرانشاهی
۳۰۶	آقا سید صالح خراسانی
۳۰۷	هیدجی رحمانی
۳۰۸	میرزا جعفر آشتیانی
۳۰۸	میرزا محمد قمی شیرازی نهرانی
۳۰۸	آیت‌اله سید حسن بادکوبه‌ای

فصل ششم: حکمای معاصر

۳۰۹	میرزا محمد علی شاه آبادی
۳۱۱	حاج میرزا مهدی آشتیانی
۳۱۲	ابوالحسن شعرانی (طهرانی)
۳۱۴	شیخ محمد صالح حائری مازندرانی
۳۱۵	علامه محمد حسین طباطبائی
۳۲۳	منابع کتبی

به نام خداوند جان و خرد

مقدمه

باید در نظر داشت که اروپائیان در نتیجه جنگهای صلیبی آشنایی بیشتری با مسلمانین پیدا کردند و در نزد ایشان مخصوصاً در سیسیل و اسپانیا و جنوب فرانسه بکسب علوم پرداختند و از اوایل قرن دوازدهم شروع کردند به ترجمه کتب علمی و فلسفی از عربی به لاتین و در همان اوایل کار منطق و متافیزیک ابن سینا را نیز به سیسی از رسائل الکندی و کتاب قانون ابن سینا در طب و کتاب المجسطی بطلمی و غیره قلمت مهمی از آثار ابن رشد و همچنین آثاری از دیگر فلاسفه ترجمه شد. در این ترجمه‌ها به لاتین و حتی عربی مثل قانون و نجات در سال ۱۵۹۳ در روم به چاپ رسید و مورد استفاده قرار گرفت اما اروپائیان از فلاسفه اسلامی تنها بعضی از آنها را که پیش از قرن سیزدهم میلادی می‌زیسته‌اند، شناخته‌اند محضاً به الکندی و فارابی و ابن سینا و غزالی و ابن رشد و ابن باجه توجه داشته‌اند، و تصور می‌نمایند که بعد از آنها مخصوصاً ابن رشد فیلسوفی نبوده و فلسفه در اسلام در قرن سیزدهم میلادی خاتمه یافته است و جالب اینکه آنان فیلسوفان را فلاسفه عرب می‌دانند و حتی زمانیکه تاریخ فلسفه نوشته‌اند موقع نام بردن فلسفه آنان را فلسفه عربی خوانده‌اند در حالیکه طبق محاسبه‌ای که انجام گرفته نود درصد از فلاسفه اسلامی ایرانی بوده‌اند. ولی چون آثارشان را بزبان عربی که در آن زمان زبان رسمی و علمی بوده است می‌نوشتند اروپائیان تصور نموده‌اند که آنها عرب می‌باشند و متأسفانه محققان عرب هم وقتی که تاریخ فلسفه نوشته‌اند تاریخ فلسفه اسلامی خود را بنام تاریخ فلسفه عربی خوانده‌اند. و این امر بر آنها مشتبّه شده که همه فلاسفه عرب بوده‌اند. خوشبختانه در سالهای اخیر محققان و متفکران تاریخ فلسفه نویس عربی تاریخ فلسفه عربی را به تاریخ فلسفه اسلامی یا تاریخ فلسفه در اسلام تغییر داده‌اند مثل هانری کربن و دی‌یور

هلندی و ... حتی آقای احمد محمد شریف که در سال ۶۲ کتاب تاریخ فلسفه اسلامی نوشته عنوان کتاب خود را تاریخ فلسفه در اسلام نامیده است و از آن تنگ‌نظری متعصبانه کاسته شده است ولی باید در نظر داشت بقول استاد ذبیح‌الله صفا که هرچند تاخت و تازها و قتل و غارتها و سوزاندن کتابخانه‌ها و خرابیهای اقوام وحشی در ایران و از بین رفتن مرکزیت ظاهری و معنوی بغداد که تعلیم و تعلم و تحقیق و مطالعه و تأمل و تفکر و ارتباط صاحبان فکر را با یکدیگر مشکل کرده است ولی فلسفه اسلامی بکار خود ادامه داده، هرچند که فراز و نشیب فراوانی را طی کرده است ولی هیچوقت از حرکت و پویایی باز نیاستاد است و اکنون هم اداره دارد اما متأسفانه تا کنون کتابی که بیانگر مطالب فوق باشد، نشده است. زمانیکه اینجانب دانشجوی رشته فلسفه بودم در سال ۱۳۲۷ درسی نداشتیم با آقای دکتر سید حسن نصر که ریاست دانشکده ادبیات دانش‌شاه تهران را هم بعهدہ داشت تحت عنوان تاریخ فلسفه و معارف اسلامی، در آن زمان تاریخ فلسفه را که بتوان شرح حال و فلسفه تمام حکما را بررسی نمود موجود نبود و آقای دکتر نصر تأکید می‌کردند که کاری در این باره انجام گیرد و تاریخ فلسفه‌ای تهیه شود که بیانگر سیر فلسفه در ایران باشد چون غربیها تصور می‌نمایند که فلسفه اسلامی با درگذشت ابن رشد پایان رسیده است. و اطلاع‌چندانی از سیر فلسفه در ایران را ندارند، البته در آن سالها کتابی تحت عنوان سیر فلسفه در ایران را آقای ابوالحسن علی‌شیرازی شاعر و متفکر نامی پاکستان بعنوان تز دکترایش نوشته بود که در سال ۱۳۴۷ توسط استاد اندیشمند آقای دکتر امیرحسین آریان‌پور بفارسی ترجمه و چاپ گردید. ولی کتاب شامل تمام حکمای ایران نیست (در کتاب مذکور بعد از ابن سینا و غزالی نحله‌های تصوف فقط از ملاصدرا و حاج ملاهادی سبزواری و فلسفه او نام برده شده است، نه از تمام حکمای ایران) اینجانب چون بعضی از سخنرانیهای آقای دکتر نصر را به اتفاق یکی دو تن از دانشجویان از نوار بصورت پلی کپی درمی‌آوردیم (از نوار به روی کاغذ پیاده می‌کردیم) با ایشان زیاد در ارتباط بودم

و می‌دانستم که استاد علاقه‌مند هستند که تاریخ فلسفه‌ای تهیه شود که شرح حال تمام حکمای ایران باشد. با ایشان در این باره صحبت کردم که بتوانم کتابی هرچند مختصر درباره سیر فلسفه در ایران اسلامی را که شرح حال تمام حکمای ایران باشد فراهم نمایم (قید اسلامی برای این است که فلسفه قبل از اسلام ایران ذکر نشده است) ایشان مرا تشویق کردند و قول هرگونه کمک و مساعدت را دادند، آن موقع برای من غنیمتی بود چون اضافه بر دکتر سید حسین نصر که اطلاعات وسیعی در فلسفه اسلامی داشت مرا راهنمایی می‌کرد از محضر حکیم، حروف معاصر علامه شعرانی هم که طبیعیات در فلسفه اسلامی را شرح می‌دهند و دو ترم کلاسیک استاد من بودند اضافه بر آن مستقیماً از محضر ایشان استفاده می‌کردم و حتی یکبار هم به اتفاق آقای دکتر نصر برای ملاقات و استفاده از محضر حکیم بزرگ زمان علامه طباطبایی رفتیم و از محضر ایشان استفادۀ شایسته نمودم، و این برای من سعادت بود که از حکمای معاصر حداکثر بهره را بزمزمه نمایم. مستقیماً از محضر ایشان استفاده نمایم، پس با جدیت شروع به تحقیق و جمع‌آوری مطالب نمودم و تاریخ فلسفه مختصری تهیه کردم و می‌خواستم آن را برای چاپ آماده کنم که شنیدم مستشرق و دانشمند معروف فرانسوی هانری کربن به بعضی مواقع با آقای دکتر نصر برای دیدار و ملاقات و کسب فیض خدمت استاد علامه طباطبایی می‌رفتند کتابی تحت عنوان تاریخ فلسفه اسلامی نوشته بودند به همین جهت از چاپ کتاب مختصری که تهیه کرده بودم منصرف شدم، چون مشاهده داشتم که فلسفه کجا؟ و کتاب استادی اندیشمند صاحب نام کجا؟! تا اینکه بعد از مدتی کتاب آقای هانری کربن توسط آقای مبشری بفارسی ترجمه و چاپ گردید.

مشاهده کردم که آقای هانری کربن کاری بسیار عالی و در حد خود بی‌نظیر انجام داده است. و تمام مطالب عمده مسائل فلسفه اسلامی را مورد بحث و تحقیق قرار داده است ولی تاریخ فلسفه ایشان هم از آغاز تا در گذشت ابن رشد است. البته چون جلد اول بود و جلد دوم آن که شامل تمام حکما

است تهیه و چاپ نشده بود ولی کتاب مختصری که من تهیه کرده بودم شرح حال تمام حکمای ایران از آغاز اسلام تا زمان حاضر بود بهمین جهت تصمیم گرفتم آن را برای چاپ آماده کنم که درگیری سیاسی برایم پیش آمد و در جستجویی که مأمورین امنیتی (ساواک) آن زمان انجام می دادند قسمتی از نوشته ها از بین رفت و من هم بازداشت شدم، ناگفته نماند که در سال ۱۳۵۱ آقای دکتر علی اصغر حلبی کتابی تحت عنوان فلاسفه ایرانی از آغاز اسلام تا امروز را برشته تحریر درآورده بودند.

بعد از آزاد شدن سعی کردم که کتاب مزبور را که مقداری از آن از بین رفته بود دوباره گردآوری نموده و برای چاپ متوسل بنشرین مختلف شدم با اینکه چندین بار از اسناد مشهور فلسفه بچند ناشر توصیه کرده بودند که کتاب ارزش چاپ شدن دارد ولی متأسفانه یا شوربختانه کتاب چندین سال در دست ناشرین مختلف بود و هر کدام ایرادهایی داشتند بعضی ادعا می کردند که ممکن است مجوز نشر نگیرد مگر اینکه فلان قسمت حذف شود یا ناشر دیگری با صراحت می گفت که این قسمت را اگر حذف کنید من آن را چاپ و منتشر می نمایم با اینکه بعضی از قسمتها هم حذف گردید ولی باز هم چاپ و منتشر نشد در خلال این رفت و آمدها و گفتگوها متأسفانه سه تن از فیلسوفان معاصر بعثت کهولت سن برحمت ایزدی پیوستند (ره) آن شاد باد که عبارتند از: اول ابوالحسن شعرانی که استاد خودم بود و یکی از معنی دو ترم بعنوان دانشجو سر کلاس ایشان بودم و اضافه بر آن در بعضی از کلاسهای درس ایشان حاضر شده و استفاده شایانی برده بودم، دوم علامه محمدحسین طباطبائی که یکبار باتفاق آقای دکتر سیدحسین نصر از محضر ایشان استفاده نموده و اشکالاتی را که داشتم برطرف نمود و ضمناً در بسیاری از محافل و مجالس بحثی ایشان هم شرکت می کردم، سوم استاد جلال الدین آشتیانی که در مشهد حوزه فلسفه ای دایر نموده بود که در کتاب هم مختصری راجع به ایشان نوشته بودم اگر این کتاب در زمان مناسب چاپ و منتشر می شد شاید

آن اساتید محترم می‌توانستند راجع بشرح حالی که از ایشان نوشته بودم اظهارنظر می‌فرمودند و مسلماً کتاب پربارتر و غنی‌تر میشد و ضمناً غریبه‌ها هم حداقل می‌دانستند که فلسفه اسلامی به ابن رشد ختم نشده بلکه در جایگاه اصلی آن ایران هنوز ادامه دارد. نکته قابل ذکر این است که کتاب بر اثر تقدم زمانی تدوین گردیده تا سلسله حکما و اساتید آنها مشخص باشد ضمناً کتاب بسیار مختصر و نارساست امید است که لغزشهایش مورد اغماض دانش پژوهان و اساتید و حکما قرار گیرد.

در خاتمه لازم می‌دانم از تمام اساتید فلسفه دانشگاه تهران که گاه و بیگاه مختصراً آیدی به من بخشیدند و به من نصرت و محبت خودشان قرار می‌دادند و راهنمایی‌های لازم را می‌کردند صمیمانه سپاسگزاری نمایم.

من الله التوفیق - علی امامی